

Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΚΑΙ ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΠΡΕΒΕΛΑΚΗ

ΣΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Κυρίες και Κύριοι,

255

Η σημερινή τελετή, που οργανώνεται με αφορμή την παράδοση της βιβλιοθήκης και του αρχείου Πρεβελάκη στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Κρήτης από εκπροσώπους της οικογενείας του, αποτελεί το ορόσημο και το τέλος μιας διαδρομής αλλά ταυτόχρονα και το σύμβολο ενός καινούριου ξεκινήματος.

Όλοι σας γνωρίζετε τι σημαίνει *δημιουργία προσωπικής βιβλιοθήκης*: αυτή η συνεχής προμήθεια τυπωμένου χαρτιού, σελίδων γεμάτων λέξεις, που στοιβάζονται στη διάρκεια μιας ζωής στο σπίτι ενός ανθρώπου. Βιβλία που χρειάστηκε και βιβλία που νόμιζε πως θα χρειάζονταν· βιβλία που αγάπησε και βιβλία που τον άφησαν αδιάφορο ή, ακόμα, που επέκρινε· βιβλία που του δώρησαν και βιβλία που ο ίδιος μπόρεσε με δυσκολία ν' αγοράσει, όλα αυτά λίγο-πολύ τυχαία και αποσπασματικά θάλεγε κανείς, βρίσκουν το δρόμο προς το σπίτι και στοιβάζονται στα ράφια.

Μια βιβλιοθήκη είναι βέβαια πάντα ατελής, και διαμορφώνεται συνεχώς όσο ζει, σκέφτεται, αλλάζει ενδιαφέροντα αλλά και εξειδικεύεται ο κάτοχός της. Με την πάροδο του χρόνου διαπιστώνουμε ότι η συγκρότησή της δεν ήταν και τόσο τυχαία όσο φαινόταν στην αρχή. Εκφράζει κάποιες σταθερές: κοινωνική θέση, επαγγελματικά ενδιαφέροντα, προσωπικότητα, ιδεολογία και γούστο του ιδιοκτήτη της.

Η μεταφορά της από τον προσωπικό σ' ένα δημόσιο χώρο και η ενσωμάτωσή της σε μιά άλλη, μεγαλύτερη βιβλιοθήκη, αποτελεί πράγματι το τέλος μιας διαδρομής. Όλα αυτά τα βιβλία, τα τόσο *προσωπικά*, κι ας ήταν μερικόν τα φύλλα ακόμα άκοπα, βρίσκονται τώρα μακριά από τον ιδιοκτήτη τους, μακριά από εκείνον που τα επέλεξε και τα έφερε *το ένα κοντά στο άλλο*. Μετέωρα, ορφανά θάπρεπε να λέγαμε, αν ο όρος δεν ήταν κάπως μελοδραματικός.

Ένας λογοτέχνης και καθηγητής της Ιστορίας της Τέχνης, ο Παντελής Πρεβελάκης, γόνος Ρεθεμνιώτικης οικογένειας, άφησε τη βιβλιοθήκη του στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Κρήτης. 8,500 τόμοι. Σήμερα την παραλαμβάνουμε επισήμως. Από αύριο τα βιβλία του αρχίζουν μια καινούρια ζωή: εργαλεία δουλειάς στα χέρια διδασκόντων και διδασκομένων, τμήμα μιας βιβλιοθήκης που φιλοδοξούμε να την κάνουμε την καλύτερη πανεπιστημιακή βιβλιοθήκη στην Ελλάδα.

Όλοι σας γνωρίζετε, επίσης, τι σημαίνει *προσωπικό αρχείο* ενός διανοουμένου: το τι έχει αποφασίσει να φυλάξει, ενδεχομένως και να τακτοποιήσει (χρονολογικά, κατά θεματικές ενότητες) από τα χειρόγραφα και τα δακτυλόγραφα που μπήκαν και βγήκαν απ' το σπίτι του : γράμματα που έλαβε, αντίγραφα επιστολών που έστειλε, δικά του ανέκδοτα κείμενα, ομιλίες, λογαριασμοί, ημερολόγια.

Εδώ λειτουργεί βέβαια πολύ περισσότερο αυτό το προσωπικό στοιχείο που διαπιστώσαμε ήδη για τη συλλογή του τυπωμένου χαρτιού: διασώθηκε από τον ίδιο ό,τι στα μάτια του δικαίωσε τη διάσωση.

Στην περίπτωση ενός λογοτέχνη και καθηγητή της Ιστορίας της Τέχνης στη Σχολή Καλών Τεχνών που γενιέται το 1909 και πεθαίνει το 1986, που είναι προσωπικός φίλος τόσων και τόσων ελλήνων και ξένων λογοτεχνών, κριτικών της λογοτεχνίας και πανεπιστημιακών δασκάλων, τα *χαρτιά* που κράτησε στη διάρκεια μιας πλούσιας παραγωγικής ζωής μπορεί να του έδιναν προσωπικά την αφορμή για να ανακαλεί πρόσωπα και πράγματα στη μνήμη του. Το *αρχείο* όμως που σήμερα παραλαμβάνουμε θα αρχίσει ουσιαστικά να ζει *ως αρχείο* από αύριο, από την ώρα που οι ερευνητές στο Πανεπιστήμιο Κρήτης θα αρχίσουν να το χρησιμοποιούν.

256

Και είμαι βέβαιος ότι ο πλούτος του είναι μεγάλος και οι δυνατότητες αξιοποίησής του απέριοριστες. Επιτρέψτε μου να σας δώσω ένα μικρό παράδειγμα από την πρόσφατη επαφή μου με μερικούς μόνο φακέλους του αρχείου.

Ένας εβραϊός ιστορικός της τέχνης από τη Βουδαπέστη, που πέρασε πολλά χρόνια στο Μεξικό και στις Ηνωμένες Πολιτείες, ο Pal Kelemen, πεισμένος ότι η ισπανοποίηση του Δομήνικου Θεοτοκόπουλου αδικούσε τόσο τον καλλιτέχνη όσο και την τέχνη του, έγραψε ένα βιβλίο *El Greco Revisited: Candia - Venice - Toledo*, στο οποίο τόνιζε τις βυζαντινές καταβολές του Θεοτοκόπουλου. Ο Παντελής Πρεβελάκης του είχε δώσει πληροφορίες, όταν βρισκόταν για έρευνα στην Κρήτη, και του είπε τη γνώμη του για ορισμένα κεφάλαια πριν από την τελική δημοσίευση. Για τις παρατηρήσεις αυτές ο Kelemen ευχαριστεί τον Πρεβελάκη στο βιβλίο του, το οποίο *πρέπει να τυπώθηκε στα τέλη του 1961*. Ο πρόλογος του συγγραφέα φέρει την ημερομηνία Αύγουστος 1961. Το βιβλίο αυτό το είχα αγοράσει στην Αμερική πριν από αρκετά χρόνια. Το 1989 βρήκα σ' ένα παλαιοβιβλιοπωλείο, πάλι στην Αμερική, ένα άλλο αντίτυπο με διαφορετικό όμως εξώφυλλο. Ξεφυλλίζοντάς το διαπίστωσα ότι το κείμενο ήταν κατά τα άλλα ακριβώς το ίδιο αλλά ότι υπήρχε ένα επιπλέον φύλλο, αριθμημένο 158α και 158β, που περιείχε κάποια πρόσθετα στοιχεία, και το αγόρασα κι αυτό. Ανοίγοντας πριν από τρεις μέρες ένα φάκελο του αρχείου Πρεβελάκη βρήκα την εξήγηση γι' αυτή την αλλαγή.

Στις 9 Φεβρουαρίου του 1962 ο Παντελής Πρεβελάκης με γράμμα του, του οποίου ευτυχώς είχε κρατήσει αντίγραφο, ευχαριστεί τον Pal Kelemen για το βιβλίο του το οποίο μόλις είχε λάβει. Στο ίδιο γράμμα τον πληροφορεί για την ανακοίνωση του Κωνσταντίνου Μέρτζιου στο Πρώτο Κρητολογικό Συνέδριο τον Σεπτέμβριο του 1961 σχετικά με την παρουσία του Θεοτοκόπουλου στην Κρήτη ακόμα το 1566. Ο Kelemen απαντά στις 8 Μαΐου 1962 στον Πρεβελάκη, εξηγώντας του ότι απουσίαζε επί πεντάμηνο και ότι μόλις βρήκε, επιστρέφοντας, το γράμμα του. Του γράφει ότι έχει ήδη δεχτεί φοβερές επιθέσεις από τους κριτικούς και του ζητάει να του στείλει αμέσως την ανακοίνωση του Μέρτζιου η οποία βοηθάει ουσιαστικά την επιχειρηματολογία του. Τέσσερις μέρες αργότερα ο Πρεβελάκης στέλνει στον Kelemen ένα γράμμα στο οποίο επισυνάπτει την γαλλική μετάφραση μιας περίληψης της ανακοίνωσης του Μέρτζιου που είχε δημοσιευτεί στη *Νέα Εστία* (τεύχος 823, 1961). Τα πρακτικά του Κρητολογικού Συνεδρίου δεν είχαν ακόμα δει το φως της δημοσιότητας. Νέα επιστολή του Kelemen με ημερομηνία 18 Μαΐου 1962 όπου ευχαριστεί τον Πρεβελάκη για την αποστολή του αποσπάσματος σχετικά με την ανακάλυψη του Μέρτζιου. Τα επόμενα βήματα δεν τα ξέρουμε από επιστολές, αλλά έχουμε όλες ανεξαιρέτως τις ενδείξεις για να υποθέσουμε το πώς έγιναν. Ο Kelemen, με την περίληψη της ανακοίνωσης Μέρτζιου στα χέρια, που του είχε στείλει ο Πρεβελάκης, πρέπει να

ΑΡΙΑΔΝΗ

Athènes, Thoukydidou 10a
le 9 Février 1962

Cher Monsieur Kelemen,

Il y a une dizaine de jours, j'ai reçu votre "Greco revisited" que j'attendais déjà depuis votre aimable message du 9 Janvier.

J'ai lu votre livre avec un plaisir croissant. Le traitement de votre sujet est tout à fait original et vivant, ce qui s'imposait en vérité après tant de livres sur Greco. Votre exposé est étayé de renseignements solides, fournis par des expériences vécues et la vaste bibliographie que vous avez assimilée. J'ai été touché de trouver mon nom cité ici et là.

257

Je ne sais pas si vous avez pris connaissance d'une communication faite par Constantin Meitzios au Congrès Crétologique, convoqué à Candie en Septembre 1961. La communication était annoncée sous le titre "Glanages dans les registres du notaire Crétois Michel Maras (1538-1578)". Une partie de la communication était consacrée à Manoussos et à Domenicos Theotocopoulos. Or, il est excitant de savoir qu'en 1566 notre Greco se trouvait encore à Candie et qu'ayant terminé son apprentissage (dans l'art byzantin), il signait "maestro Ménegos (Domenicos) Theotocopoulos, peintre".

Cette acquisition importante de l'Histoire de l'Art vient bien à propos pour appuyer à votre faveur le sous-titre de votre bel ouvrage "Candia-Venice-Toledo", où la patrie originelle est mise en évidence à l'égal des patries d'élection de notre peintre

En vous félicitant donc pour votre ouvrage, je vous prie, cher Monsieur Kelemen, de croire à mes sentiments dévoués et de présenter mes hommages à Mme Kelemen.

Sincèrement vôtre

PÁL KELEMEN
P. O. BOX 447
NORFOLK, CONNECTICUT

May 8, 1962

Dear Professor Prévélákis:

We just returned home after an absence of five months in the Caribbean islands, Florida, and Washington -- and you can imagine what mail expected me here. Although there was an arrangement to forward Air- and First Class mail, by some accident your most appreciated letter of last February was kept back and I came upon it only yesterday. I want to thank you for the generous praise with which you honor me. Your opinion is especially valued. As you will read later, certain critics attacked me in a very ugly manner for my strong leaning towards Crete.

To be able to counteract this, I would request you to let me know, whether Mertzios's communication in Heraklion last September is already published, with the new data referring to El Greco and his brother. Even if in Greek, I should be glad to have the particular publication as fast as possible. I will have it translated here. If an original number is not available, a reprint, photostatic copy, or an extract would also be satisfactory -- with, if possible, a photostatic copy of the title page, so that the authenticity is beyond question.

If the communication of Mr. Mertzios is not yet in print, would you be so kind as to let me know, whether the document dated 1566 is a certificate that El Greco has finished his apprenticeship and is declared master? Or does it concern also a work or a contract? Is there any indication where or

PÁL KELEMEN
P. O. BOX 447
NORFOLK, CONNECTICUT

under whom he studied? Am I correct that Ménegos derives from Domenicos, possibly a customary abbreviation?

Is the brother Manussos mentioned in relationship to El Greco or in an independent action? And what are the dates connected with him? Finally, is anything known about the notary, Maras?

I know that I am imposing on your time and energy -- but I have to confess that I am shocked by the ugly attack which a Spanish Franco lackey launched against me in the New York Times Sunday Book Review and the Art News as well, the most widely read art monthly in the US. As much as I know he is a questionable character...

Since speed and fullest documentation are of great importance I am enclosing my check to facilitate your work and ease whatever effort you may be able to make in this matter. Without your help, I could not have written "El Greco Revisited..." and without your help in the matter of the newly discovered date, I will not be able to make use of it as my defense.

I am only now beginning to organize the tremendous material that awaited me here and will give you a report later about the reception of our book in other parts. -- Just now is the season when, six years ago, we spent two weeks on the Island of Crete, all too short a time for that unique and inspiring place -- but unforgettable.

With the expression of my loyal friendship, I am

Cordially yours,

Pál Kelemen

ΑΡΙΑΔΝΗ

Athènes, Thoukydidou 10a
le 12 Mai 1962

Cher Monsieur Kelemen,

Je viens de recevoir votre aimable lettre du 8 Mai et je m'empresse de vous répondre.

La communication de Mr Mertzios va paraître prochainement dans les "Actes du Congrès Créatologique 1961". Je ne vois pas la possibilité de me procurer une copie de ce texte.

259

Mais un compte-rendu de cette communication, assez détaillé et précis, est publié déjà dans la revue athénienne "NEA ESTIA", numéro 823 du 15 Octobre 1961. Je vous adresse par avion, sous pli séparé, un exemplaire de cette revue (v. pages 1396-97); je vous remets également ci-inclus une traduction exacte de ce compte-rendu.

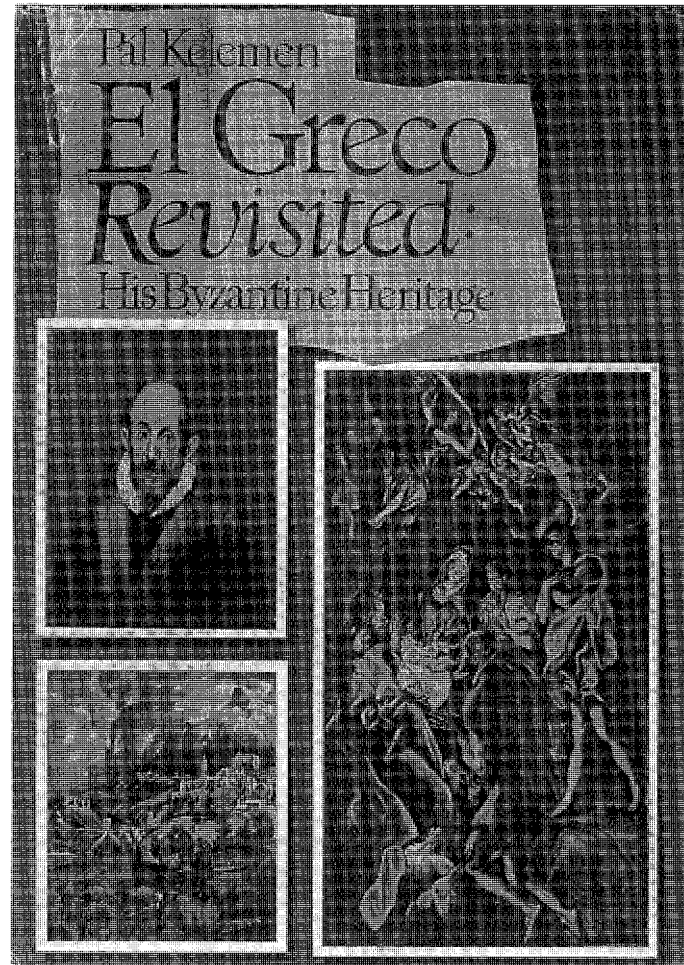
J'espère que ce document, le seul d'usage public en ce moment, vous sera utile. Il répond d'ailleurs aux questions que vous me posez dans votre lettre.

Quant à votre question, si le nom Ménégos dérive du nom Dominicos, oui, il dérive.

J'ai été heureux d'avoir de vos nouvelles; je conserve toujours une fidèle mémoire de notre heureuse rencontre.

Vous serez peut-être intéressé d'apprendre qu'un de mes livres a été publié aux Etats Unis (chez Simon and Schuster): Kazantzakis and his Odyssey. Un de mes romans fut publié en Allemagne, chez Kurt Desch, Munich: Die Sonne des Todes, Les choses marchent lentement, mais elles marchent quand-même.

Veuillez présenter mes hommages à Madame Kelemen et croire à l'assurance de mon amitié.

SHORTLY after the first copies of this work were distributed, a new date referring to El Greco's youth came to light, which fully vindicates the main thesis of this book and deflates a theory perpetuated in most writing about the Cretan painter. This information is incorporated in the Addenda (pp. 158a and 158b).

Until now the first historically valid date in the life history of El Greco was 1570, when he was in Rome as a twenty-nine-year-old painter. It was generally accepted, on the ground of a suggestion made some eighty years ago, that he came as a lad to Venice, where he learned his trade. Although no historical basis whatsoever existed for this belief, nearly all writers on El Greco would have him around 1560 in the city of the Doges and in the studio of Titian.

After long observation and extended study, Mr. Kelemen came to the conclusion that El Greco's artistic concepts were formed in the Byzantine school of painting and that he modulated his style to satisfy the taste of the countries to which he emigrated.

This book is the first to survey late Byzantine art for the purpose of examining the problem of the painter's Byzantine heritage. It recalls also the history and art of Candia, Venice, and Toledo, providing an adequate background to El Greco's work.

The author's research included visits to the monasteries of Mount Athos, a personal study of recently cleaned Byzantine wall paintings in Istanbul, and a fortnight on the island of Crete, photographing murals and ikons unknown outside their district.

The result is a revealing character study of an enigmatic personality.

El Greco's Byzantine heritage is borne out in numerous comparative plates. Unmistakable Byzantine tradition appears in the portrayal of various saints. Byzantine composition can be found in the features and pose of Christ in Benediction, in the grouping of the sleeping Apostles (Agony in the Garden), and in the attitude of the two main figures in his Lamentation. The series of El Greco's Annunciations reveals that he returned in his later years to the Byzantine concept of the scene, introducing the highly symbolic Burning Bush and portraying the Virgin in the Orthodox attitude of prayer. Unprecedented are his depiction of the soul of a layman carried to Heaven in the form of a newborn infant

(continued on back flap)

έπεισε τον εκδότη του, Macmillan, να τυπώσει ένα επιπλέον φύλλο, να το ενσωματώσει στον ήδη υπάρχοντα τόμο, να ξαναδέσει βέβαια το βιβλίο και να τυπώσει ένα νέο εξώφυλλο με νέο υπότιτλο. Έτσι, το βιβλίο του *El Greco Revisited: Candia-Venice-Toledo* έγινε *El Greco Revisited: his Byzantine Heritage*. Χθες το απόγευμα σε μία επίσκεψη στο χώρο που φυλλάσσεται το αρχείο και η βιβλιοθήκη Πρεβελάκη, βρήκα στο αντίτυπο της *μεταλλαγμένης αυτής πρώτης έκδοσης* την γραπτή επιβεβαίωση των εικασιών αυτών.

Μέσα στο αντίτυπο του Πρεβελάκη υπήρχε μια διπλωμένη σελίδα (που δεν υπήρχε πια στο δικό μου αντίτυπο) με τη διεύθυνση του Pal Kelemen επάνω κι από κάτω το εξής κείμενο: “Η επισυναπτόμενη προσθήκη στο βιβλίο μου *El Greco Revisited* είναι λίγο-πολύ αυτονόητη. Θα πρέπει να ακολουθήσει τη σελίδα 158, μετά τον Επίλογο. Η Εταιρεία Macmillan βρήκε τα στοιχεία αυτά [δηλαδή την ανακάλυψη του Μέρτζιου στα αρχεία της Βενετίας] τόσο σημαντικά ώστε προχώρησε στην επανέκδοση του βιβλίου με την προσθήκη και ενός νέου πολύχρωμου εξώφυλλου. Το συμπέρασμα στο οποίο κατέληγα μετά από πολλά χρόνια μελέτης και παρατηρήσεων, τώρα, με το νέο αυτό ντοκουμέντο, αποδεικνύεται ορθό. Ο El Greco ήταν στα 25 του χρόνια ακόμα στο Χάνδακα και δούλευε ως μαίστρος. Όταν ξεκίνησε τις περιπλανήσεις του ήταν ένας ώριμος και πνευματικά ήδη διαμορφωμένος καλλιτέχνης, βαθιά διαποτισμένος από τη βυζαντινή παράδοση. Τα νέα αυτά δεδομένα υποστηρίζουν το κεντρικό επιχείρημα του βιβλίου μου”.

Αυτά νομίζω αρκούν για να δώσουν μίαν ιδέα για το πόσο πλούσιο είναι το μεταλλείο που από αύριο περιμένει την εκμετάλλευσή του.

Κυρίες και Κύριοι,

Σε πολλούς ανθρώπους οφείλουμε χάρες για το γεγονός ότι έχουμε στο Πανεπιστήμιο Κρήτης το αρχείο Πρεβελάκη. Και πρώτα απ’ όλα στον αδερφό του Λευτέρη για τον οποίο θα μας μιλήσει ο συνάδελφος κ. Λούκος. Στον Λευτέρη, η φωτεινή παρουσία του οποίου πίσω από την έδρα, όταν ήμουν μαθητής στο Αμερικανικό Κολλέγιο του Ψυχικού, θα μου μείνει αξέχαστη. Δεν θα ξεχάσω ποτέ αυτό το μείγμα σοβαρότητας, ευγένειας και αυστηρής κομψότητας, που μου έδωσε την πρώτη αίσθηση στο δεκατρία μου χρόνια για το τί θα μπορούσε να είναι η *επιστήμη της ιστορίας*. Στον Λευτέρη χρωστάμε σίγουρα αυτό το προσεκτικά ταξινομημένο αρχείο, αλλά και στην οικογένεια που είναι τώρα εδώ, αλλά και στα μέλη της που τυχαίνει αυτή τη στιγμή να απουσιάζουν.

Και θέλω να τελειώσω αναφερόμενος στη σημασία αυτής της πράξης δωρεάς στο Πανεπιστήμιο. Βλέπω με χαρά μου εδώ πολλούς εκπροσώπους αυτής της πόλης στην οποία βρίσκεται η Σχολή μας κι επειδή το ξέρω ότι το αγαπάτε αυτό το Πανεπιστήμιο, θέλω να σας πω εκ μέρους όλων εκείνων που το υπηρετούν, πολλοί από τους οποίους δεν είναι καν από την Κρήτη αλλά ζουν εδώ κι αγάπησαν κι αυτοί και το νησί και τον τόπο, θέλω να σας πω ότι τέτοιες πράξεις επιτρέπουν στο Πανεπιστήμιο να παίξει ουσιαστικότερα το ρόλο του. Ίσως το έχετε ακούσει κι άλλες φορές αλλά δεν θα πάψουμε να το λέμε: το Πανεπιστήμιο Κρήτης θέλουμε να είναι ένα ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο στην ελληνική περιφέρεια, κι όχι ένα τρίτης κατηγορίας ελληνικό πανεπιστήμιο στην επαρχία. Αυτά τα λόγια, αν δεν είναι κενά περιεχομένου, σημαίνουν πολλά πράγματα, τα οποία δεν είναι της στιγμής να αναφερθούν. Ένα όμως από αυτά είναι αναμφισβήτητο η *ποιοτική βελτίωση των συνθηκών έρευνας* για διδάσκοντες και διδασκόμενους, πράγμα που σε μία Φιλοσοφική Σχολή σημαίνει *Βιβλιοθήκη-Αρχείο-Φωτοθήκη*. Το ότι μετά από άλλες δωρεές αλλά

και αγορές προσωπικών βιβλιοθηκών από το Πανεπιστήμιο, έφθασε στο Ρέθυμνο η προσωπική βιβλιοθήκη και το αρχείο Παντελή Προβελάκη πρέπει να μας γεμίζει όλους με ιδιαίτερη χαρά: τόσο για την αντικειμενική αξία αυτού του υλικού όσο και για το γεγονός ότι χάρη σ'αυτό η Σχολή μας συνδέεται με ένα ακόμη πρόσθετο δεσμό με την πόλη του Ρεθύμνου και με τους άξιους κατοίκους της.

Νίκος Χατζημικολάου
Καθηγητής της Ιστορίας της Τέχνης
Κοσμήτορας της Φιλοσοφικής Σχολής

262

Η ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ ΕΝΟΣ ΑΡΧΕΙΟΥ

Για τους περισσότερους από εμάς, εννοώ και το ευρύ λόγιο κοινό αλλά και τους ειδικευμένους φιλόλογους και ιστορικούς, το “αρχείο” είναι μια χώρα ξενική, απόμακρη. Δεν έχουμε επαρκώς συμφιλιωθεί ούτε με την έννοια, ούτε με το αντικείμενο· η εικόνα που έχουμε σχηματίσει γι’ αυτό είναι ταυτόχρονα κάπως μαγική και κάπως εχθρική. Η διπλή αυτή φυσιογνωμία διαφαίνεται πολύ καθαρά τόσο από το υψηλό κύρος που φορτίζει τη λέξη – το ανώτατο, δήθεν, σκαλί της επιστημοσύνης – όσο κι από κάποιες εκφράσεις που συστηματικά χρησιμοποιούνται από εκείνους που σχετίστηκαν, τυχαία είτε υποχρεωτικά, με αρχειακό υλικό: “σκονισμένα αρχεία” – “κονισαλέα” ήταν ο όρος στο παλιότερο φιλολογικό λεκτικό – “θαμμένο” σε αρχεία, “ανέσυρα”, και τα παρόμοια. Δεν θεωρείται αυτονόητο ότι ο δρόμος της γνώσης – και εννοώ τη λέξη με όλες τις συνδηλώσεις της – διακλαδίζεται συνεχώς μέσα από πολλά και διαφορετικά αρχεία, δημόσια και ιδιωτικά. Όχι. Το “αρχείο” το φανταζόμαστε σαν ένα χώρο δυσάρεστο και απεχθή, όπου συχνάζουν μονάχα κάποιοι ιδιόρρυθμοι και σχολαστικοί, εξαιρετικά εξειδικευμένοι στο θέμα, κι όπου αναζητούν, μέσα από ένα πλήθος άχρηστες και περιττές πληροφορίες, την αναπάντεχη ανακάλυψη ολκής: πότε, να πούμε, γεννήθηκε ο El Greco, ή κάποιους ανέκδοτους στίχους του Σολωμού. Έτσι όσοι έχουν διανύσει τον κακοτράχαλο και κοπιαστικό δρόμο των αρχείων το περηφανεύονται δίκαια, ενώ οι υπόλοιποι, που είναι και οι πολλοί, τους σέβονται είτε τους ψιλοπεριφρονούν – γιατί νομίζουμε, περίπου όλοι, πως για να φτάσουμε σε μια συνθετική ματιά του φιλολογικού ή ιστορικού υλικού, τέτοιες σχολαστικές αναδιηρήσεις παρέλκουν, και το χειρότερο, μας μετατρέπουν από ιστορικούς και φιλόλογους σε αρχειοδίφες.

Και βέβαια το να εντρυφά κανείς σε αρχεία είναι υπόθεση χρονοβόρα – μα γενικώς η ανάγνωση, η γνώση αν θέλετε, είναι χρονοβόρα υπόθεση. Όσοι ωστόσο έχουν ξεπε-